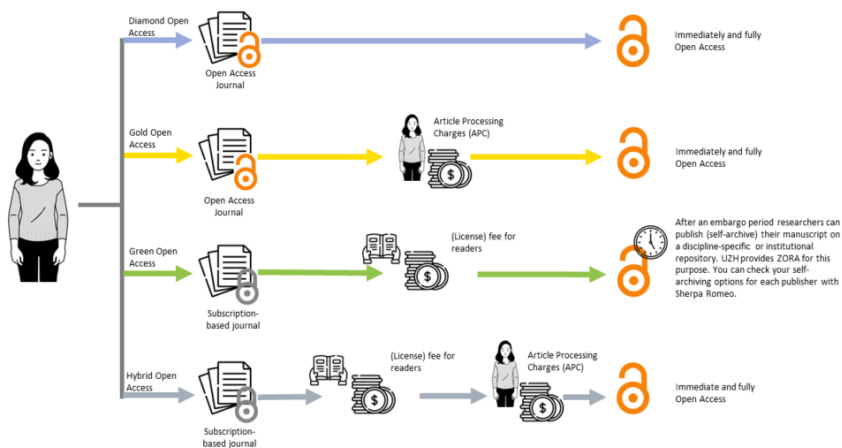

ŠTANDARDY PRE ČASOPISY VYDÁVANÉ V REŽIME OTVORENÉHO PRÍSTUPU

Mgr. Michaela Mikušková

V súčasnosti väčšina vedeckých časopisov vychádza v elektronickej podobe a počet iniciatív zameraných na otvorenosť časopisov, ktorá zabezpečuje všetkým používateľom voľný prístup k najnovším výsledkom vedeckého výskumu, neustále narastá. Vydavatelia majú na výber rôzne modely vydávania časopisov v režime otvoreného prístupu. *Zlatá cesta* umožňuje bezplatný prístup k článkom pre koncových používateľov, pričom autori hradia náklady na publikovanie prostredníctvom poplatkov, tzv. Article Processing Charges (APC). *Hybridný model* reprezentuje tradičný vydavateľský proces založený na predplatnom, pričom niektoré príspevky sú zverejnené v režime otvoreného prístupu. *Diamantový model*, považovaný za ideálny model otvoreného vedeckého publikovania, je bezplatný pre autorov aj pre koncových používateľov.

S rastúcimi požiadavkami na kvalitu časopisov s otvoreným prístupom je pre vydavateľov čoraz náročnejšie orientovať sa v množstve noriem a štandardov. Postupne vznikajú rôzne pomocné nástroje, ktoré účinným a prehľadným spôsobom sumarizujú odporúčania a pomáhajú zefektívniť prácu vydavateľov tak, aby dokázali zachovať vysoké kvalitatívne štandardy nevyhnutné na otvorené a transparentné vedecké publikovanie.

Open Access Journals Toolkit (OAJT)

Hlavnými cieľmi nástroja OAJT sú podpora rozvoja štandardov a implementácia odporúčaných postupov, ktoré zvyšujú transparentnosť, dostupnosť a inklúziu vo vedeckom publikovaní. Redakciám časopisov poskytuje inštrukcie

na úspešné založenie nových a manažment existujúcich časopisov v dynamicky sa meniacom prostredí vedeckého publikovania a rozvoja otvorenej vedy.

Ide o spoločný projekt Asociácie akademických vydavateľov s otvoreným prístupom (*The Open Access Scholarly Publishing Association*, OASPA) a neziskovej organizácie Register časopisov s otvoreným prístupom (*Directory of Open Access Journals*, DOAJ). Podľa Dominica Mitchella, výkonného riaditeľa DOAJ, tento nástroj prispeje k zvýšeniu „kvalitných a recenzovaných vedeckovýskumných časopisov s otvoreným prístupom bez ohľadu na vedný odbor, geografickú oblasť alebo jazyk“ [1].

Medzi **klúčové vlastnosti** OAJT patria:

- *používateľská prístupnosť*: jednoduchá navigácia a funkcia vyhľadávania pomáhajú používateľom nájsť relevantné informácie a zdroje,
- *obsahová orientácia*: zameranie na rôzne aspekty publikovania v otvorenom prístupe, napr. redakčné politiky, používanie verejných licencií, metadáta a indexovanie,
- *praktické usmernenia*: šablóny a pokyny, ktoré pomáhajú vydavateľom pri zakladaní a udržiavaní kvalitných časopisov s otvoreným prístupom [2].

OAJT je rozdelený do niekoľkých sekcií, pričom každá sa zaoberá špecifickou oblasťou v životnom cykle časopisu:

- *založenie časopisu*: výber obsahového zamerania a názvu, typ článkov, ktoré bude časopis publikovať, spôsob financovania prevádzky časopisu a i.;
- *manažment časopisu*: kritériá pre rukopisy, periodicita vydávania, získavanie autorov, recenzný proces, jazyk článkov, poplatky za archíváciu;
- *indexovanie*: monitorovanie využívania časopisu, úloha sociálnych sietí, metriky na úrovni časopisu a článkov, alternatívne metriky;
- *personálne zabezpečenie*: vytvorenie silného redakčného tímu, určenie rolí pri správe časopisu, vybudovanie medzinárodnej redakčnej rady, školenia pre zamestnancov;
- *politiky*: pokyny pre autorov, publikačná etika, autorské práva a licencie, pravidlá pre uverejňovanie opráv (errata/corrections) a

sťahovanie publikovaných článkov (retractions) porušujúcich etické princípy a normy;

- *infraštruktúra*: výber softvéru na publikovanie časopisu, technická infraštruktúra, dizajn webovej stránky, metadáta na úrovni článku, trvalé identifikátory a i.

Každá sekcia obsahuje informácie o autoroch, dátume poslednej aktualizácie, použitú literatúru a ďalšie odporúčané zdroje. Na každej podstránke je odkaz na stiahnutie verzie v PDF formáte, podmienky používania nástroja definuje verejná licencia. Nástroj je dostupný na adrese <https://www.oajournals-toolkit.org/>.

Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication (DIAMAS)

DIAMAS je projekt financovaný z programu Horizont Európa, ktorého cieľom je podpora rozvoja a udržateľnosti diamantového modelu publikovania v režime otvoreného prístupu nielen

v európskom výskumnom priestore [3]. Zameriava sa na osvedčené postupy, zručnosti, redakčnú kvalitu a finančnú udržateľnosť tohto modelu.

K hlavným výstupom projektu patria:

- **Rozšíriteľný štandard kvality v inštitucionálnom publikovaní** (*Extensible Quality Standard in Institutional Publishing for Diamond Open Access, EQSIP*) – zásady pre inštitucionálne publikovanie s osobitným zameraním na diamantový model publikovania [4].
- **Štandardy pre diamantový otvorený prístup** (*Diamond Open Access Standards, DOAS*) – zásady pre diamantové publikovanie vedeckých časopisov. Kombinujú usmernenia a nástroje na hodnotenie a zvyšovanie kvalitatívnych štandardov, transparentnosti procesov a pracovných postupov, sú technickou príručkou a zároveň praktickým prostriedkom na porovnávanie (benchmarking) kvality vedeckého publikovania v diamantovom modeli otvoreného prístupu [5].

Oba vychádzajú zo siedmich základných komponentov vedeckého publikovania zahrnutých v *Akčnom pláne pre diamantový otvorený prístup* [6], ktoré redigoval a upravil riešiteľský tím projektu DIAMAS. Ide o tieto oblasti:

1. financovanie,
2. právne vlastníctvo, poslanie a riadenie,
3. otvorená veda,
4. redakčný manažment, vydavateľská kvalita a integrita výskumu,
5. efektívnosť technického riešenia,
6. viditeľnosť, komunikácia, marketing a dosah,

7. rovnosť, rozmanitosť, inklúzia, spolupatričnosť (Equity, Diversity, Inclusion, Belonging), viacjazyčnosť a rodová rovnosť.

Podrobné kritériá a usmernenia v každej z týchto oblastí boli vypracované na základe analýzy existujúcich štandardov a osvedčených postupov. Štandardy DOAS stanovujú ideálnu úroveň kvality, ktorú by mali vydavatelia dodržiavať a rozlišujú medzi povinnými a pokročilými kritériami. Ich využívanie podporuje webová služba (nástroj na sebahodnotenie), prostredníctvom ktorej môžu vydavatelia vyhodnotiť a monitorovať úroveň dosahovaných štandardov, identifikovať silné a slabé stránky, stanoviť ciele na zvyšovanie kvality a zlepšovať pracovné postupy pri vydávaní časopisov v diamantovom modeli otvoreného prístupu.

Plán S

V rozvoji a dodržiavaní kľúčových princípov pre publikovanie v režime otvoreného prístupu dlhodobo zohráva významnú úlohu medzinárodné konzorcium **cOalition S**. Hlavnou úlohou

tohto konzorcia je implementovať **Plán S** [7]. Plán S vychádza z dlhodobých zámerov Európskej únie v oblasti šírenia vedeckých poznatkov a efektívneho využívania verejných prostriedkov na podporu výskumných aktivít. Jeho cieľom bolo prostredníctvom dohôd s vydavateľmi a vytvorením vhodnej infraštruktúry dosiahnuť, aby od roku 2021 boli vedecké publikácie, ktoré sú výsledkom výskumu podporeného z verejných zdrojov a európskych grantových schém, zverejnené vo vyhovujúcich časopisoch s otvoreným prístupom, na open access platformách alebo v repozitároch bez časového embarga. Plán S pozostáva z desiatich zásad, ktoré by mali dodržiavať autori, financovatelia výskumu a tvorcovia politik pri zverejňovaní výsledkov vedy a výskumu. Na podporu zavádzania Plánu S boli vypracované praktické usmernenia [8] a požiadavky na technickú implementáciu [9].

Použité zdroje:

- [1] FOLAN, Bernie. Launch of new open access toolkit to empower scholarly publishers and researchers. In OASPA: Open Access Scholarly Publishing Association [online]. 27.06.2023 [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: <https://www.oaspa.org/news/launch-of-new-open-access-toolkit-to-empower-scholarly-publishers-and-researchers/>
- [2] OASPA and DOAJ publish information and materials on starting and running open access journals. In Open Access Network [online]. 28.06.2023 [2025-01-22]. Dostupné na: <https://open-access.network/en/services/news/article/open-access-journals-toolkit>
- [3] DIAMAS [online]. [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: <https://diamasproject.eu/>

- [4] DOAS: The Diamond Open Access Standards. In *Zenodo* [online]. Version 1.2, 20.09.2024 [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13820036>
- [5] RICO-CASTRO, Pilar, Johan ROORYCK, Iva MELINŠČAK ZLODI et. al. D3.2 Extensible Quality Standard in Institutional Publishing (EQSIP) v2 for Diamond Open Access. In *Zenodo* [online]. 29.02.2024 [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726732>
- [6] ANCION, Zoe, Lidia BORRELL-DAMIÁN, Pierre MOUNIER et al. Action Plan for Open Access. In *Zenodo* [online]. Marec 2022 [2025-01-22]. Dostupné na: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6282402>
- [7] Plán S: urýchlenie prechodu na plný a okamžitý otvorený prístup k vedeckým výsledkom. In *Otvorená veda CVTI SR* [online]. 2018 [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: https://otvorenaveda.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/06/Plan_S-preklad.pdf
- [8] Guidance on the Implementation of Plan S. In *Plan S* [online]. European Science Foundation [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: <https://www.coalition-s.org/guidance-on-the-implementation-of-plan-s/>
- [9] Technical Guidance and Requirements. In *Plan S* [online]. European Science Foundation [cit. 2025-01-22]. Dostupné na: https://www.coalition-s.org/technical-guidance_and_requirements/

Zdroj obrázka:

Library, Universtiy of Zürich: <https://www.uzh.ch/blog/ub/2023/03/02/the-snsf-new-open-access-regulations/?lang=en>